

Csapláros Andrea (1971) ókortörténész, régész, az Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház igazgatója. Kutatási területe a római vallástörténet, illetve a római kori temetkezések Steiermarkban.

Balázs Péter (1981) régésztechnikus, az Iseum Savariense segédmuzeológusa. Kutatási területe az Isis-szentély pusztulása a 4. században. 2001 óta vesz részt a savariai Iseum kutatásában.

Hódi Attila (1976) régésztechnikus, az Iseum Savariense segédmuzeológusa. Kutatási területe az Iseum építési fázisainak régészeti vizsgálata. 2002 óta vesz részt a savariai Iseum kutatásában.

Tóth Gábor (1964) humánbiológus, antropológus, a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ főiskolai docense. Kutatási területe a történeti embertan (paleodemográfia, paleopatológia).

A Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Történelem és Jogtudományi Intézetének régésztechnikus hallgatói 2011. június 26. és július 8. között ásatási gyakorlaton vettek részt az osztrák–szlovén határhoz közel fekvő Leibnitzben az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány finanszírozásával. A római kori Flavia Solva település délnyugati temetőjének tanásatása során a szombathelyi régésztechnikus hallgatóknak lehetőségük nyílt arra, hogy bepillantást nyerhessenek egy másik ország műemlékvédelmi törvényeibe, megismerkedhessenek annak ásatási követelményeivel és egy másik, Savariahoz közel eső római provincia leletanyagával. Emellett a hallgatók részt vettek a közeli Frauenbergen lévő Isis-szentély délkeleti oldalán elterülő késő római temető területén végzett feltárásokon is. A leibnitzi régészeti kutatásokat a St:WUK-hoz (Steirische Wissenschafts-, Umwelt- und Kulturprojekträger GmbH) tartozó ASIST (Archäologisch Soziale Initiative Steiermark) ásató cég végezte Dr. Bernhard Schrettle vezetésével a grazi Karl-Franzens Egyetem Régészeti Intézetének együttműködésével.

Leibnitz városa a Mura folyó jobb partján fekszik, nyugatról a Frauenberg és a Seggauberg képezi természetes határát. Ezek a dombokon más régészeti korszakok leletanyagai mellett jelentős római kori emlékek kerültek napvilágra. A Seggaubergen lévő püspöki kastélyt három épületrészből alakították ki: a Salzburgi Hercegség 860 óta álló várából, a 13. századi seckauai apátság épületéből és a Polheim grófok apátság épületéből. 1479 és 1490 között Mátyás király volt a terület ura. Az impozáns falak mögött ma érdekes az összkép, különböző korszakok és stílusok keverednek. A reneszánsz loggia udvari homlokzatába Flavia Solvából és a környező római lelőhelyekről idehozott, száznál is több római márványfaragványt építettek be. A kastély egy részét – a fő falak és boltívek meghagyásával – modern fém és üveg szerkezetű épületrészekkel kombinálták, ez az épület-

Régészeti kutatások a római kori Flavia Solva délnyugati temetőjében

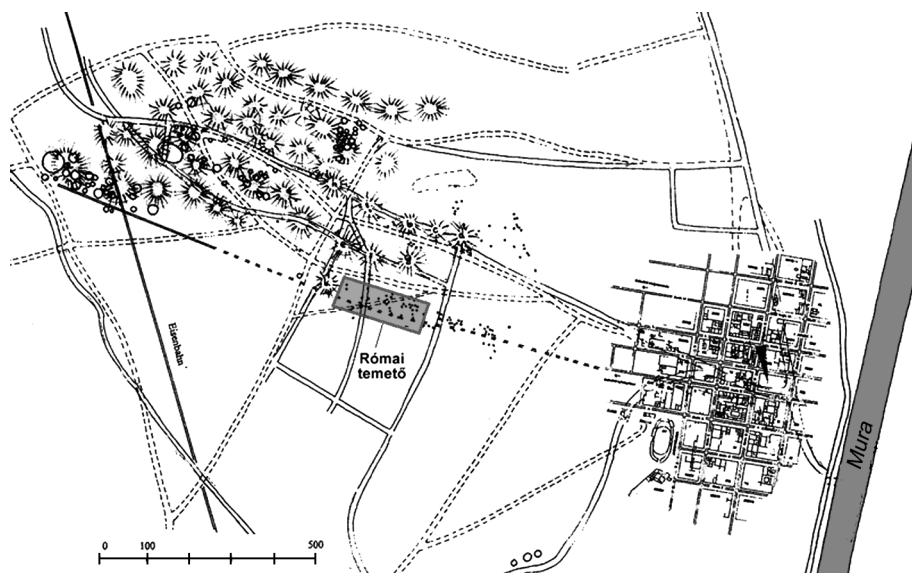
Csapláros Andrea – Balázs Péter –
Hódi Attila – Tóth Gábor

szárny hotelként, konferencia-központként is üzemel. A kastély gazdasági épületeiben több mint 300 éves borászat működik.

Frauenberg a régészeti leletek alapján a La Tène kortól valósi központ volt, és a római hódítást követően is megtartotta szakrális funkcióját. A hegy mai képét a Szűz Mária-templom határozza meg, amely a római katolikus Mária-zarándokút egyik állomása. A templomtól néhány méterre lévő dombon áll a múzeumként funkcionáló 19. századi iskolaépület, amely valószínűleg egy Isis-szentély alapfalaira épült. Ennek eddigi bizonyítéka egy a környéken talált Isis Noreia felirat lenne, egyértelmű választ erre a kérdésre azonban eddig még nem talált a kutatás, jóllehet az utóbbi években többször folytak itt ásatások (Stefan Groh, Bernhard Schrettle, Eva Brunnhuber és Csapláros Andrea közreműködésével). Az iskola pincéjében kőtárat rendeztek be, az emeleten pedig egy kiállítás látható a környékbeli ásatások eredményeiből. A kiállítás a kisszámú bemutatott leletanyag ellenére is rendkívül figyelemre méltó.

1. kép. Noricum provincia

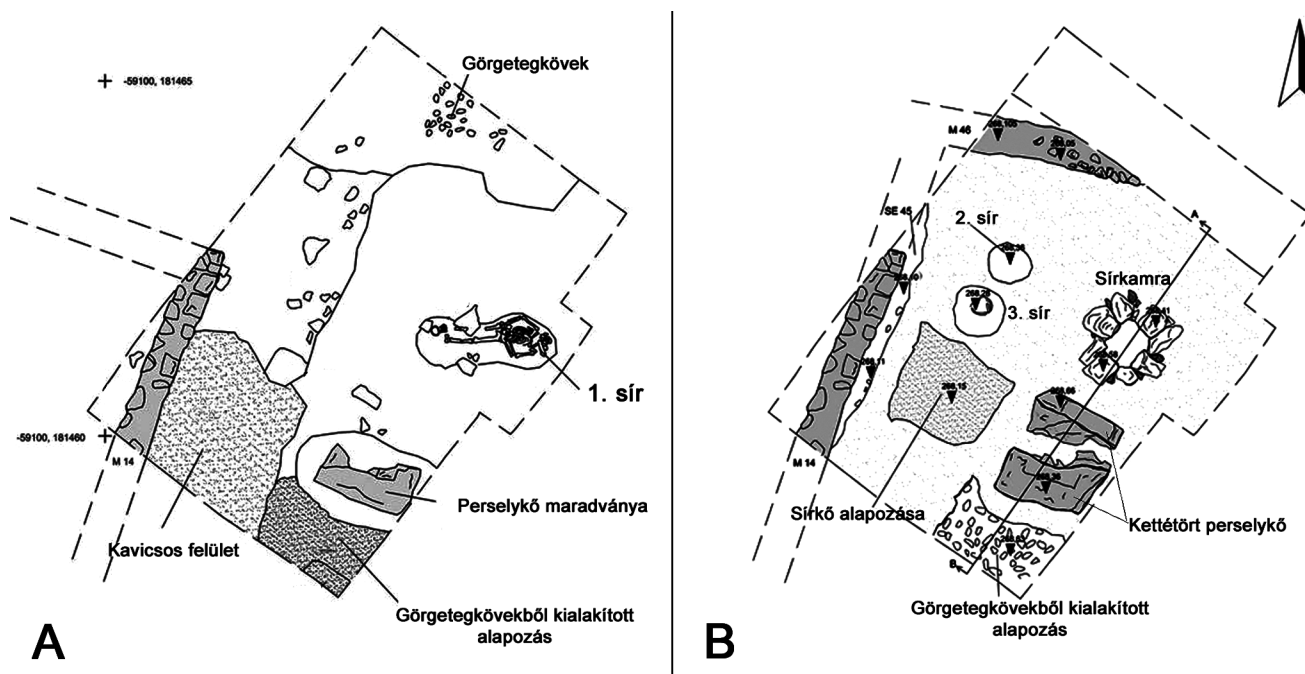
2. kép. Flavia Solva a szabályos utcahálózattal és az eddig feltárt épületekkel. A városból nyugati irányba kivezető út mellett terült el a délnyugati temető

Flavia Solva történetének rövid áttekintése

A régészeti és történeti források alapján tudjuk, hogy Augustus császár (Kr. e. 31 – Kr. u. 14) Kr. e. 15-ben szállta meg a kelta regnum Noricum területét. Az elfoglalt területből valamivel később, valószínűleg Claudius (Kr. u. 41–54) császár uralkodása alatt szerveztek provinciát (1. kép). Az 1976–1979 között folyt régészeti kutatások bizonyították, hogy a legkorábbi római kori településnyomok Augustus uralkodásának idejéből származnak. Valamikor Vespasianus császár (Kr. u. 69–79) uralkodása alatt a település városi jogokat kapott, és Municipium Flavia Solva néven a pannóniai Savaria colonia nyugati szomszédja lett. A Solva szó az innen nem messze északnyu-

gati irányból a Murába ömlő mai Sulm folyócska illyr nevére utal. Az egykori város északkeleti részén folyt régészeti kutatások alapján kiderült, hogy a későbbi XL. insula kőépületei helyén korábban a Kr. u. 1. század második harmadára datálható, több építési fázisú faépületek álltak. Ez a municipium-korszak előtti település kedvező helyen fektült, közvetlenül a Mura mellett, ahol a vízi és szárazföldi forgalmat ellenőrizhette, de elég közel a tőle nyugatra fekvő kelta településhez a Frauenbergen. Kérdéses, hogy Flavia Solva ezen korai településformáját melyik kategóriába lehet sorolni, hiszen a régészeti feltárások eredményei alapján egyelőre csak 2–3 épületet lehet biztonságosan egyes korszakokhoz datálni. A korai település lakói a kerámialeletek és az épületek építési technikája alapján itáliai származásúak voltak. A településkontinuitást jól mutatja az a tény, hogy később ez az insula, immár kőfázisú épületeivel, beilleszkedett a későbbi, már municipiumi rangot nyert Flavia Solva szabályos utcarendszerébe (2. kép). A város életében a folyó mindvégig fontos szerepet játszott, nemcsak a vízi és szárazföldi utak, átkelők ellenőrzése szempontjából, hanem a Mura folyó völgyének, árterületének mezőgazdasági termelésre kiválóan alkalmas termékeny talaja miatt is. Ezen kedvező tényezők összessége járult hozzá a municipium fejlődéséhez és virágzásához a Kr. u. 1. századtól. Az eddig dokumentált régészeti jelenségek és leletek egy provinciális viszonylatban gazdag városról tanúskodnak a Kr. u. 4. századig.

Flavia Solva és a szomszédos Frauenberg császárkori története a rómaiak megjelenésétől szorosan összefonódott egy-

3. kép. A 3. szelvényben feltárt régészeti jelenségek két főbb bontási fázisban (A–B) (fotó: B. Schrettle)

mással. A frauenbergi kelta települést a Kr. u. 1. századtól feladják, a lakosság feltehetőleg leköltözik a municipiumba, de az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, hogy itt alakul ki Flavia Solva kultikus életének központja, amelynek működése a Kr. u. 4. század elejéig tartott.

Az eddigi régészeti ásatások során Flavia Solva területén az ovális alakú amphitheatrumon és néhány fürdőépületen kívül nem került elő a municipium közéletéhez kapcsolható épületegyüttes. A részben feltárt 30 insulában lakóépületek és műhelyek kerültek napvilágra. A település északi részén helyezkedtek el a város műhelyei, ettől délre pedig a gazdagabban berendezett lakóházak.

A város forumának pontos helye a mai napig ismeretlen, de valószínűleg a XXV. és a XXVI. számú insula alatt rejlik.

A mai napig megválaszolatlan kérdés a település vízellátása és szennyvízelvezetése. A régebbi véleményt – mely szerint Flavia Solvának nem volt ilyen jellegű infrastruktúrája – elveti a modern kutatás, de nem ismert olyan régészeti objektum, amely támpontot adhatna ezen nyitott kérdés lezárására. Annyi azonban bizonyos, hogy a vízellátást és szennyvízelvezetést nem oldhatták meg kizárólag a kutak és emésztőgödörök segítségével.

A város területén folyó különböző régészeti kutatások egyértelműen mutatják a Kr. u. 170 és 175 közé datálható rombolási horizontot, amely egyértelműen a markomann háborúkkal hozható összefüggésbe. Az ellenséges népcsoportok Aquileia felé haladva valószínűleg 170-ben pusztították el a municipium nagy részét. A markomann támadások túlélőit röviddel ezután a területen pusztító járványok tizedelték meg. A háború után újjáépített település jelentősen kisebb és szerényebb volt, mint a korábbi időszakoké. Kr. u. 275-től a municipiumban nagyobb építkezések zajlottak, sőt a 3. század végén – 4. század elején egy rövid virágzó periódust figyelhetünk meg. A 4. század második felétől a Mura partján fekvő Flavia Solvát lassan feladták lakói, és a nagyobb biztonságot adó Frauenbergre költöztek. Ennek pontos okai egyelőre ismeretlenek, de feltehetőleg hozzájárult a népvándorlás hullámaival idevetődő idegen népek betörése és ezzel párhuzamosan a közélet, a városi rendszer megszűnése. Flavia Solva területéről a Kr. u. 5. század közepe után nem ismertek régészeti leletek, a késő római időszakban megszűnt létezni a város.

Flavia Solva délnyugati temetője

A település délnyugati temetője kb. 250 méterre nyugatra terül el Municipium Flavia Solvától (2. kép), egyes részei a korábban folyt ásatások során már ismertté vált (több kerítőfállal övezett sírkert, amelyek a városba vezető út mellett helyezkedtek el). A municipium temetkezéséről az első hírek 1506-ból származnak, amikor is I. Miksa császár az itt talált hamvasztásos sír emlékeit a grazi erődítménybe falaztatta be. A későbbi tartományi kórház területén a 20. század elejétől Wal-

4. kép. Az 1. számú sír. A képen jól látszik, hogy az alsó lábszár és a lábfej csontjai egy gödörbe süllyednek (fotó: Csapláros A.)

ter Schmidt, Erich Hudeczek és még sokan mások folytattak ásatásokat. Ezek a régészeti kutatások „csak” az építkezéseket megelőző leletmentő ásatások voltak, a terület szisztematikus kutatása a mai napig nem történt meg. 2010 és 2011 között a római kori temető területén újabb beruházást megelőző régészeti kutatásra nyílt lehetőség a tartományi kórház (ma: Wagner-Leibnitz-Steiermark) tervezett bővítése ürügyén. A kórház 1950-es években létesített épületét a mai és a római kori járószinthez képest két-három méterrel mélyebben építették fel, ami teljesen elpusztította a régészeti rétegeket. Az akkori munkálatokat sajnos semmiféle tényleges régészeti megfigyelés és ásatás nem kísérte – ilyenekre csak az 1980-as és 1990-es években került sor.

A kultúrrétegek nagymértékű pusztulását jól mutatja az a tény, hogy a 2010-ben és 2011-ben folyt ásatások során a kutatandó területen csupán csak a kórház kertjének természetvédelmi részében kijelölt 3. szelvényben kerültek elő régészeti jelenségek (3. kép). Itt azonban a humusz alatt néhol már 5-10 centiméterre római kori rétegek mutatkoztak, többek között egy késő római csontvázas sír és középső császárkori hamvasztásos sírok kerültek napvilágra. Különös figyelmet érdemel egy méhkas alakú sírípítmény három hamvasztásos temetkezéssel, feltűnően jó minőségű sírmellékletekkel.

Ásatási eredmények

A 2010-es ásatások során került napvilágra az 1. számú sír (3. kép: A, 4. kép), amelyben – az antropológiai vizsgálatok alapján – egy 26–30 éves kora között elhunyt nő hiányos és töredékes koponyájú váza feküdt. A csontok behatóbb vizsgálata alapján az is megállapítható volt, hogy életében fokozott fizikai igénybevételnek lehetett kitéve. Az egyik sírmelléklet, egy situla alakú kerámiaedény alapján a temetkezést a késő római korra lehet datálni. A halott koponyája környékén színes üvegpaszta-gyöngyök feküdtek, amelyek valószínűleg nyakláncához tartozhattak (5. kép). Az 1. számú sír dokumentálása során feltűnt, hogy az eltemetett jobb lába egy nagyobb mészkövön fekszik, és az alsó lábszár és a lábfej csontjai egy gödörbe süllyednek (lásd 4. kép). A sír felszedése és az alatta lévő réteg eltávolítása után egy mészkövekből és néhány

5. kép. Az 1. számú sír nyaklánc melléklete (fotó: S. Tsironi)

homokkőből álló kőkoszorú került elő, amelyet feltárásának első szakaszában kútgyűrűként határoztak meg (3. kép B, 6. kép). A 2011-ben újrainduló ásatások során kiderült, hogy nem egy korábban használt kútról, hanem egy sírkamráról lehet szó, amely három hamvasztásos temetkezést rejtett magában (7. kép).

6. kép. A sírkamra kőgyűrűként mutató felső része, mellette a sírkő stabilitását biztosító perselykő kettőtört maradványa, háttérben a kerítőfal részlete (fotó: Csapláros A.)

Az első temetkezés (1. számú leletegyüttes) nagy mészkövek alatt feküdt, ezek a kövek később eshettek be, és valószínűleg a méhkas alakú sírkamra kúpjának zárókövei voltak. A konstrukció kötőanyag nélkül épült fala mészkövekből és okkerszínű homokkövekből állt. Az enyhén ovális alaprajzú építmény legalsó átmérője 90-100 centiméter (7. kép B), teteje barna, homokos anyaggal lett feltöltve. Ebből a betöltésből nagy számban kerültek elő egyszerű kerámiatöredékek és egy összetört üvegurna darabjai (8. kép). Egy további üvegurna peremtöredéke a sírkamra déli szélén feküdt a mészkövek közé beékelődve. Ezek kiemelése után az alatta lévő rétegből került napvilágra az urna többi darabja, többek között a még kalcinált csontokat tartalmazó alsó fele. Közvetlenül emellett feküdt egy kicsi, de sértetlenül megmaradt parfümös üvegcsse is (8. kép). A kalcinált csontok közül még azonosítható darabok antropológiai vizsgálata alapján az elhamvasztott személy nagy valószínűséggel egy 25–35 éves férfi lehetett. A másik két temetkezés mélyebben, a második feltöltési rétegben húzódott.

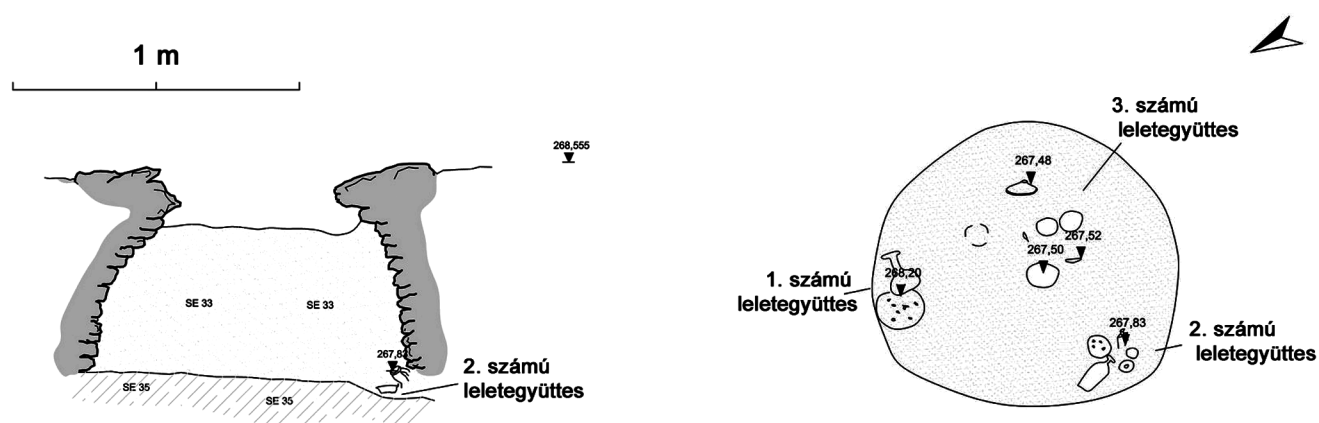
A 2. számú leletegyüttes a sírkamra nyugati oldalán helyezkedett el, a kalcinált csontok egy üvegurnában, két törött üvegcsse, egy sértetlen, benyomott falú pohár és egy egész üvegtálacska társaságában (8. kép).

Ennél a temetkezésnél az elhamvasztott személy 23–30 éves nő lehetett.

A 3. számú leletegyüttes egy teljes egészében megmaradt háromlábú edényt tartalmazott a hozzá tartozó fedővel, két kisebb és egy nagyobb, szintén sértetlen kerámiatálat, valamint egy negyedik, töredékes tálcskát (9. kép). Itt az elhunyt nemi hovatartozása nem volt eldönthető, csupán az életkora, ami 30–40 év körül lehetett.

A sírkamrán kívül, ettől nyugatra, két további hamvasztásos temetkezés sírgödre került elő (3. kép B). Ezeknek a síroknak a mellékletei azonban jóval szegényebbek voltak. A 2. sír kalcinált csontjait egy kerámiurnába tették, mellette háromlábú edény és egyéb kerámiaedény töredékei feküdtek, míg a 3. számú sírből számos vasszög, kerámia-töredék és kalcinált csont került napvilágra. A nemi hovatartozást egyik esetben sem lehetett megállapítani, az itt nyugvók életkora 25–40, illetve 25–35 év lehetett.

A szelvényben a temetkezéseken kívül két, egymással derékszögben álló felmenő falat is feltártunk (3. és 6. kép), amelyek – a sírokkal összefüggésben – egy sírkert kerítőfalaiként értelmezhetőek. Az egykori sírkerttel hozható kapcsolatba az a két görgetegkövekből kialakított felület is, amelyek minden bizonyos sírkövek alapozásai lehettek. Az egyik

7. kép. A sírkamra északkeleti–délnyugati keresztmetszete és alaprajza a három leletgyűtessel (fotó: Csapláros A.)

mellett a sírkő stabilitását biztosító perselykő kettétört maradványa is napvilágra került (3. kép, 6. kép).

Flavia Solva délnyugati temetőjének ezen a kis területen zajlott modern ásatása fontos információkat nyújt a municipium temetkezési szokásairól. A földbe mélyített, bejárat nélküli sírkamra eddig nem volt ismert a település temetkezései közt, építési technikájának és leletanyagának további kutatása elengedhetetlen az ezzel kapcsolatban felmerülő nyitott kérdések megválaszolására.

Az Osztrák Tudományos Akadémia, az Universalmuseum Joanneum, a Bundesdenkmalamt Steiermark és az Archäologischen Verein Flavia Solva kutatási projektet indított az eddigi ásatási eredmények összegzésére és a még beépítetlen területek geofizikai felmérésére „A délkelet-noricumi Flavia Solva municipium urbanisztikai kutatásai” címen. A délnyugati–nyugati irányból Flavia Solvába vezető útméntén a római korban sírkertek, sírépítmények, sírmezők sorakoztak egymás mellett. Sajnos a municipium római kori temetőjének nagy részét a modern kor építkezései – a családi házak sora és a kórház épületei – visszavonhatatlanul elpusztították. Ebből kifolyólag a fent említett projekt fontos feladatául tűzte ki az ezen a területen korábban folyó ásatások és leletmentések minden információjának összegyűjtését és monográfiában történő megjelentetését.

8. kép. Az 1. és 2. számú leletgyűttesek üvegedényei (fotó: S. Tsironi)

9. kép. Az 3. számú leletgyűttes kerámialelei (fotó: S. Tsironi)

Szakirodalmi tájékoztató

Általános szakirodalom Flavia Solváról:

- Groh, St. 1996. *Die insula XLI von Flavia Solva. Ergebnisse der Grabungen 1959 und 1989 bis 1992*. Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes 28. Wien.
- Groh, St. 1999. „Flavia Solva – Zur Bedeutung einer Provinzialstadt in Südost-Noricum“: N. Hanel – C. Schucany (szerk.), *Colonia – municipium – vicus. Struktur und Entwicklung städtischer Siedlungen in Noricum, Raetien und Obergermanien*. BAR international series 783. Oxford.
- Heymans, H. 2004. „Abschließender Bericht zur Notgrabung des Bundesdenkmalamtes am südlichen Stadtrand von Flavia Solva, Steiermark“: *Fundberichte aus Österreich* 43, 512–525.
- Hudeczek, E. 1977. „Flavia Solva“: H. Temporini – W. Haase (szerk.), *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* II. 6, 414–471.
- Hinker, Ch. 2006. *Flavia Solva vor der Stadtrechtsverleihung. Befunde und Funde aus der Insula XL*. Schild von Steier Beiheft 3.
- Hudeczek, E. 1989. *Flavia Solva*. Graz.
- Hudeczek, E. 2002. „Flavia Solva“: M. Šašel Kos – P. Scherrer (szerk.), *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia*. Situla 40. Ljubljana, 203–212.
- Hudeczek, E. 2008. „Die Insula XXII von Flavia Solva. Kommentierter Zwischenbericht über die Grabungen 1980–1988. Mit Beiträgen von Ch. Hinker“: *Schild von Steier* 21, 257–290.
- Knabl, R. 1848. *Wo stand das »Flavium Solvense« des C. Plinius?*. Schriften des historischen Vereines für Innenösterreich 1. Graz.
- Krenn, E. – Schachinger, U. (szerk.) 2003. *Neue Forschungen aus Flavia Solva*. Mitteilungen der Archäologischen Gesellschaft Steiermark Beiheft 3.
- Laffer, R. 2001. *Omnes collegiati, concurrere! Brandbekämpfung im Imperium Romanum*. Grazer Althistorische Studien Vol. 7. Frankfurt am Main.
- Liu, J. 2009. *Collegia Centonariorum. The Guilds of Textile Dealers in the Roman West*. Columbia Studies in the Classical Tradition 34. Leiden.
- Lochner-Hüttenbach, F. 1989. *Die römertzeitlichen Personennamen der Steiermark*. Graz.
- Modrijan, W. (szerk.) 1971. *1900 Jahre Flavia Solva*. Schild von Steier, Kleine Schriften 11.
- Modl, D. 2004. *Die Geburt einer Stadt. Überlegungen zur frühen Stadtgeschichte und Topographie von Flavia Solva*. Thinnfeldensia 3. Deutschfeistritz.
- Pichler, F. 1878. „Bericht über die von seiner Majestät dem Kaiser dotierten archäologischen Grabungen in den Gebieten von Solva und Teurnia“: *Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse* 91, 613–641.

- Porod, B. (szerk.) 2010. *Flavia Solva. Ein Lesebuch*. Schild von Steier, Kleine Schriften 22. Graz.
- Schachinger, U. 2006. *Der antike Münzumschlag in der Steiermark*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 341. Wien.
- Schmid, W. 1917. *Flavia Solva*. Festschrift des Flüchtlingslagers Wagna bei Leibnitz. Graz.
- Seehauser, H. 2007. „Ein Haus der Insula XLIII von Flavia Solva. Funde und Befunde aus den Räumen A, B, C1 und C2“: *Schild von Steier* 20, 109–190.
- Weber, E. 1969. *Die römertzeitlichen Inschriften der Steiermark*. Graz.

Flavia Solva római kori temetőiről:

- Fuchs, G. 1980. *Die Römertzeitlichen Gräberfelder von Flavia Solva*. Doktori munka kézirat. Karl-Franzens Universität Graz.
- Fuchs, G. 1987. „Die römertzeitlichen Gräberfelder von Flavia Solva“: *Mitteilungen der Archäologischen Gesellschaft Steiermark*, Beiheft 1, 74–80.
- Hudeczek, E. 2003. „Das Gräberfeld von Flavia Solva“: *Fundberichte aus Österreich* 42, 195–203.
- Pammer-Hudeczek, Y. – Hudeczek, E. 2002. „Neue Befunde aus der Gräberstraße von Flavia Solva“: *Fundberichte aus Österreich* 41, 448–471.
- Schrettle, B. *Bericht über die Ausgrabungen in Wagna, Spitalsgelände* (megjelenés elött).
- Schrettle, B. – Csapláros, A. *Flavia Solvas Gräberstraßen im Süden und Südwesten – Archäologische und topographische Untersuchungen* (megjelenés elött).
- Tsironi, S. *Fundmaterial aus der Grabung im Gräberfeld Spitalsgelände im Jahr 2011* (megjelenés elött).

Flavia Solva római feliratairól:

- Diez, E. 1949. *Flavia Solva. Die römischen Steindenkmäler aus Schloss Seggau bei Leibnitz*. Wien.
- Hainzmann, M. – Pochmarski, E. 1994. *Die römertzeitlichen Inschriften und Reliefs von Schloss Seggau bei Leibnitz*. Graz.
- Hudeczek, E. 2004. *Die Römersteinsammlung des Landesmuseums Joanneum*. Graz.
- Hudeczek, E. 2008. *Die Rundskulpturen des Stadtgebietes von Flavia Solva*. CSIR Österreich IV 1. Wien.
- Kremer, G. 2011. *Antike Grabbauten in Noricum*. Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes 36. Wien.
- Schober, A. 1923. *Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien*. Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes 10. Wien.